

Domokos Johanna–
Frank M. Raddatz

Az antropocén színháza

mint a társadalmi-ökológiai homeosztázis
művészeti laboratóriuma

Absztrakt

Egy olyan korszakban élünk, amelyet példátlan környezeti kihívások és az emberiség bolygóra gyakorolt mélyreható hatásának felismerése jellemeznek. Ennek függvényében a színház és az antropocén metszéspontja lenyűgöző és sürgető kutatási témaként jelenik meg. *A társadalmi-ökológiai homeosztázis művészeti laboratóriuma: Az antropocén színháza* című konferenciakiadvány az előadóművészet és az ember által előidézett ökológiai átalakulások által meghatározott korszak sokrétű kapcsolatát kívánja fejtegetni. A kutatók, színházcsináló szakemberek, művészek és a közönség lehetőségeinek összehozásával ennek a konferenciakiadványnak az célja, hogy megvilágítsa a színház és a tudomány egymással összefüggő szerepét az antropocén értelmezésében, megválaszolásában és az antropocénről alkotott fel fogásunk formálásában.

Kulcsszavak: környezeti színház, antropocén színháza, emberi és nem emberi életek összekapcsolása, ökológiai beszélgetések platformja, tudomány és művészet metszéspontja

10.56044/UA.2023.1.1

Az antropocén, amelyet az emberi tevékenységeknek a Föld geológiájára és ökoszisztémáira gyakorolt észrevehető hatása jellemez, megköveteli kulturális, társadalmi, tudományos és művészeti gyakorlatunk újraértékelését. Ebben a kontextusban a színház olyan erős és reflektív médiumként jelenik meg, amely képes megragadni kortárs létezésünk összetettségét. *A társadalmi-ökológiai homeosztázis művészeti laboratóriuma: Az antropocén színháza* című kiadványunk azt vizsgálja, hogyan reagál a színház az antropocénre, és megvizsgálja annak lehetőségét, hogy gondolatokat váltson ki, cselekvésre ösztönözzön, és mélyebb kapcsolatot erősítsen az egyének és környezetük között.

Elméleti felvetések

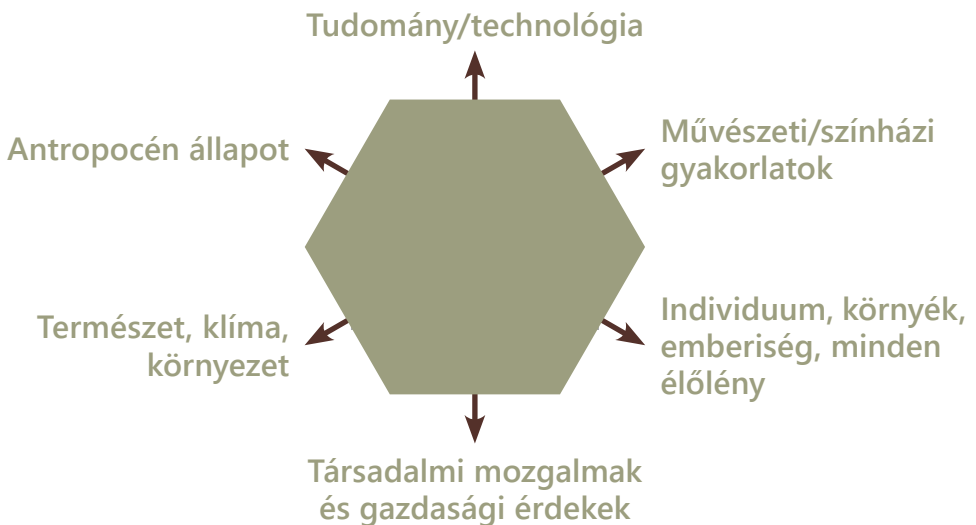
A 20. század végének és a 21. század elejének egyre diverzifikáltabb diskurzusaiban a művészet és a tudomány egyaránt eljutott – különböző utakon – a környezetre reflektáló gondolkodás felé. Bár az ókori színház számára magától értetődőnek tűnt, hogy a társadalom határvidékét istenségek és más nem emberi intelligenciák ostromolják és lakják, a polgári színház emberek közötti pusztá interakcióra zsugorodott. Amikor Harald Müller német drámaíró *Das Totenfloß* című, apokaliptikus környezeti katasztrófáról szóló darabját 1984-ben bemutatták, alig volt visszhangja. A darab csak 1986-ban, a csernobili atomkatasztrófa után aratott sikert a színpadon. Napjainkban a gyermekeknek és iskolásoknak szóló környezetvédelmi színház bevált eszköz annak tudatosítására, hogy az élet alapjait a társadalmi struktúrákban kell keresni. Számos nyugati országban alig van olyan színháztámogatási program, amelyben a fenntarthatóság fogalma ne lenne kiemelt fontosságú.

A kultúra- és művészettudományok innovatív területe a legutóbbi századfordulón nemcsak úttörő inter- és multidiszciplináris gondolkodásmódot nyitott meg az egyes tudományágak számára, hanem termékeny kutatásokat is táplált a környezet, a kultúra és a tudomány területén (pl. Serres 1995; Bheringer 2010; Bonneuil és Fressoz 2017; Bould 2021). Az ökolingvisztika párhuzamosan kibontakozó területe vizsgálni kezdte a nyelv és a környezet kapcsolatát (pl. Haugen 1972; Alexander és Stibbe 2014; Stibbe 2015; Zhou 2021). Az ökokritika révén az irodalom és a környezet közötti kapcsolat egyre nagyobb hangsúlyt kapott (pl. Grenoble és Whaley 1998; Guattari 2008). Saját területünket illetően érdemes felfigyelni az ökoszínházi világ (többek között az ökoelőadások és az ökoszínházi gyakorlatok és tanulmányok) eredményeire, amelyek alátámasztják a szín-

házi előadások és a környezeti egyensúly összefüggéseit vizsgáló művészeti és tudományos kutatásokat. (pl. Fried és May 1994; French 1998; Stetter és Sauer 2022).

Az ezredfordulóra az antropocén fogalma, amelyet természettudósok a földtörténet ember által uralt korszakának megjelölésére vezettek be, alapvetően megváltoztatta a kultúra/művészet és a természet viszonyát. Míg egyrészt a környezetvédelmi színház a konzervatív állapotmegőrzésre irányul, addig az antropocén színháza a történelembe ágyazódik, és a jövő alakítására törekszik. Az átalakulásnak ez a színháza a természet szereplőiben felismeri élő társait, akiktől az emberi faj és annak élőhelye mélységesen függ. A Bruno Latour által megfogalmazott kvázi-szubjektumokkal való globális kölcsönös függőségek és a planetáris erők jelentik ezen új típusú színház megkerülhetetlen anyagát.

Az ökoszínházi világ részeként létező, de sokrétű aspektust felmutató módon (pl. természet és környezet, ember és más élőlények, az antropocén korszak ökológiai kihívásai, művészeti és tudományos gyakorlatok: lásd az alábbi ábrát) az antropocén kor színháza, kéz a kézben az antropocén színháztudományokkal (pl. Raddatz 2021; Lonergan 2023), betekintést nyújt számunkra a kortárs társadalmi-ökológiai homeosztázis újraartikulációjával foglalkozó művészeti laboratóriumokba, konkrét akciókba és azok tudományos reflexióiba.

1. ábra. Az antropocén színháztudomány elemei

Publikációink

A jelen kiadvány a 10. Színházi Olimpia (Budapest, 2023. június 8-10.) keretében zajlott háromnapos rendezvény eredménye, amely egy tudományos előadásokat és művészek reflexióit tartalmazó workshopot, több színházlátogatást, valamint az előadók és a résztvevők közötti számos kötetlen beszélgetést foglalt magában. Hogyan és meddig tudunk mi, az emberiség, együtt létezni a környezettel a Föld bolygón? És hogyan épülnek be a különböző természeti entitások a mai jogi, művészeti és színházi életbe? Továbbá, hogyan járulhat hozzá a színház – más művészetekkel együtt – ökológiánk harmóniájának helyreállításához? Ezek csupán a tudományos és művészeti reflexiók metszéspontjában elhelyezkedő nyitó kérdések voltak, amelyek arra hívták fel a résztvevőket, hogy gondolkodjanak el a vízhez, a fákhoz, az alkalmazkodóképességhez, a művészi alkotáshoz és még sok máshoz fűződő saját kapcsolatukról.

Az ennek eredményeként született írások négy fejezetre oszlanak: tanulmányok, interjúk, esszék és művészi írások. A tanulmányok sorát Frank M. Raddatz programadó jellegű munkája nyitja meg *Az antropocén színháza: fogalom, kérdések, előadások* címmel. *Az antropocén színház* koncepciójának, céljainak és az alapítás gyakorlati lépéseinek ismertetésével a szerző az ökológiai színház és a művészet/tudomány metszéspontjában álló kérdésre reflektál: Miért központi jelentőségű a művészet/tudomány kapcsolódási pontja e színház, illetve az antropocén esztétikája szempontjából? Raddatz továbbá olyan központi kérdésekre is megfogalmaz jó néhány választ, mint: Hogyan lehet a nem-emberi hatalmakkal szoros kölcsönhatásban álló, tudomány előtti világ fogalmait átvinni egy technoszféra épülő, tudományalapú civilizációba? Hogyan tud a színház megbirkózni ezekkel a kihívásokkal?

Hans-Jörg Rheinberger *A színpadon: a természettel kötött szerződés* című elemzésében Michel Serres (1930-2019) francia filozófus *Le Contrat Naturel* (1990) című programadó művéből indul ki, amely a bolygónkkal és bolygónk planetáris jövőjével való törődésre szólít fel. A szöveg apológia arról, hogy adjunk hangot a körülöttünk lévő dolgoknak, hogy adjunk újra hangot a természetnek. Élősködők helyett újra szimbiótává kell válnunk. Rheinberger tanulmányát Eliane Beaufils *A földi színpadra hívása elménkben és testünkben* című munkája követi, amely Bruno Latour nyomán azt vizsgálja, hogyan kellene kialakítanunk mindannak a tudatát, ami anyagilag a világhoz, valamint másokhoz, emberekhez és nem emberekhez egyaránt köt bennünket. Bizonyos színházi

eszközök kimondottan arra hívják fel a nézőket, hogy tanulmányozzák a környezetükkel és a velük együtt élőkkel való kapcsolatukat. Ez az írás négy, jellegükben nagyon különböző immerzív vagy részvételi formát emel ki: Charlotta Ruth (DK) koreográfus: *Cracks*, Marina Pirot (Bretagne, FR): *Devenir forêt*, a Latour (Párizs, FR) által alapított kollektíva, az *Où atterrir* műve: *Où atterrir*, és Club Real (D): *Democracy of Organisms*.

A fejezet következő elmékedése Andreas Enghart *A Föld tragédiája: A klímaváltozás a német nyelvű kortárs színházban* című tanulmánya a német nyelvű színház számára is hatalmas kihívást jelentő klímaváltozásra és a fajok pusztulására irányítja a figyelmet. Bemutatja az elmúlt évek paradigmatisz színvonalú rendezéseit, és tárgyalja a föld tragédiájának adekvát kezelésére és a szükséges változások elindítására vonatkozó dramaturgiai lehetőségeket. Mai színházunkban – hangsúlyozza Enghardt – mindenekelőtt a tényeket kell bemutatni, és az elkötelezettséget kell szorgalmazni. Az első fejezet záró tanulmányában, melynek címe az *Antropocén és a performatív tudomány. Példák a Bielefeldi Egyetemről*, Domokos Johanna kutató-előadóművész arra reflektál, hogy hogyan vonja be egy előadás köré szerveződő környezet a hallgatókat a szeminárium választott témájának tudományos, affektív és esztétikai megismerésébe. A szerző a Bielefeldi Egyetem közelmúltbeli performatív tudományos eseményeinek és antropocén témákkal foglalkozó kurzusainak heurisztikus áttekintésével egy konkrét esemény elemzésén keresztül mutatja be, hogy hogyan hívja fel a Bielefeldi Egyetem forgalmas egyetemi előcsarnokában tartott improvizatív, folyamatközpontú felsőoktatási performansz-sorozat az arra járó hallgatók és dolgozók figyelmét antropocén korunk kihívásaira.

A jelen kiadvány két interjúval folytatódik. Az első interjúban Sánta Sára beszélget e kiadvány szerkesztőjével a műhely záró dolgozataként született nyilatkozat tágabb kontextusáról. A másodikban Rojkó Annamária Szarvas József színművészt és aktivistát kérdezi előadásairól, valamint arról, hogy a Kárpát-medence őshonos gyümölcsfáinak megőrzése és ültetése hogyan segíti elő a kultúra újratanulását és a közösség erősödését.

Kiadványunk esszé rovatában Csáji László Koppány *A folyók természetes és természetfeletti létezése az antropocén előtt, alatt és után* című írásában mentalitástörténeti utazásra invitálja az olvasót Szibériától a pakisztáni-afgán határon át Indiáig, az ókori görög túlvilágtól a Nílus forrásvidékén át Hispánia római megszállásának időszakáig. Milyen folyókhoz kapcsolódó metaforákon keresztül tudhatunk meg többet az emberiség múltjáról – és jelenéről? Mit tanulhat-

nak a mai emberek a folyóktól? – kérdezi a szerző. A válaszok keresése közben a szerző kifejti Victor Turner „társadalmi dráma” fogalmának hasznosságát. A tanulmány felvázolja azokat a veszélyeket, amelyek az emberiség bűneinek a környezetvédelem nevében, csupán a nagy ígéretek és narratívák lebontásának (dekonstrukciójának) céljával történő felsorolásában rejlenek, valamint azt, hogy mi lehet a globális és környezettudatos társadalmi monokultúra szabályozásának következménye. Weiner Sennyey Tibor *A méhészet művészetének háttere, előzményei és gyakorlati megvalósítása* című esszéje pedig Arisztotelész és Shakespeare méhekhez fűződő viszonyát boncolgatja, valamint a művészet, a költészet és a dráma méhészethez való viszonyát vizsgálja. Szintén személyes nézőpontból kerül kifejtésre az az őszinte kérdés, hogy mi a művészek felelősége e világválság idején.

A kötetet záró, művészi reflexiókat tartalmazó fejezet két írást tartalmaz. Kathrin Röggla író *Cselekvés a sokszoros válságok korában? Cselekvés az ököcídium korában? Színházasz a színpadon?* című, korábbi drámájához készített bevezető írása a következő kérdéseket boncolgatja: Miért nem cselekszünk? Ki cselekszik? Mi a cselekvés? A *Kedves folyó* és *A víz* című szövegei a gazdasági logika generációs konfliktusaira mutatnak rá. A több nyelven alkotó költő és aktivista Sabira Ståhlberg *AnthropoSun Poetry Wanderung* című többnyelvű kreatív szövegével teszi dekonstrukció tárgyává kihívásokkal teli korunkat. Miután az antropocén fogalmát így dekonstruálja: „An troppo sin? Ant trop scene? Antropocén:/ Ember. Természet. Viszony. Párbeszéd./Föld. Levegő. Víz. Tűz. Üresség.”, esztétikai-szellemi utazásra invitál bennünket a glosszolália-versek világába, amelyekhez egynyelvű fordítást és költői értelmezést is nyújt.

Összegzés

Miközben megkerülhetetlenül az antropocénben navigálunk, *A társadalmi-ökológiai homeosztázis művészeti laboratóriuma: Az antropocén színháza* című kiadvány olyan párbeszédre hívja a résztvevőket, amely túllép a tudományos diszciplínák és művészetek közötti határokon, és ösztönzi a bolygóval való kapcsolatunk kollektív újragondolását. Ez a konferenciakiadvány a nézőpontok sokféleségén keresztül új céltudatosságot kíván inspirálni a színházi közösségen belül, és arra buzdítja közönségét, a szakembereket és a tudósokat, hogy használják ki a színház átalakító erejét, hogy jobban eligazodjunk korunk kihívásai között.

Ez a kiadvány nem jöhetett volna létre a 10. Színházi Olimpia inspiráló és támogató keretei és lelkes közreműködőink nélkül. Szervezőkként/szerkesztők-ként köszönetet mondunk az Uránia folyóirat szerkesztői és fordítói csapatának azért a technikai és nyelvi támogatásért, amelyet csoportunk a műhelynapok alatt és kiadványunk kétnyelvű véglegesítési folyamata során kapott.

A Föld minden élőlénye éljen teljes életet egészséges körülmények között, és élete legyen boldog, békés és szenvedéstől mentes.

Környezetvédelmi világnap, 2023

Budapest/Berlin

Felhasznált szakirodalom

- Alexander, Richard és Arran Stibble. 2014. "From the analysis of ecological discourse to the ecological analysis of discourse." *Language Sciences* 41: 104-110. Megtekintve 2023. július 7-én. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2013.08.011>
- Behringer, Wolfgang, 2010. *A Cultural History of Climate*. Cambridge: Polity.
- Boehrer, Bruce Thomas. 2013. *Environmental Degradation in Jacobean Drama*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139149976>
- Bonneuil, Christophe és Jean-Baptiste Fressoz. 2017. *The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us*. London: Verso.
- Bould, Mark. 2021. *The Anthropocene Unconscious*. London: Verso.
- French, William W. 1998. *Maryat Lee's EcoTheater: A Theater for the Twenty-first Century*. Morgantown: West Virginia University Press.
- Fried, Larry és Theresa J. May. 1994. *Greening Up Our Houses: A Guide to a More Ecologically Sound Theatre*. New York: Drama Books.
- Grenoble, Lenore A. és Lindsay J. Whaley, szerk. 1998. *Endangered languages: Current issues and future prospects*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Guattari, Felix. 2008. *The Three Ecologies*. Fordította Ian Pindar és David Sutton. London: Continuum.
- Haugen, Einar Ingvald. 1972. *The Ecology of Language*. Stanford: Stanford University Press.

- Lonergan, Patrick. 2023. *Theatre Revivals for the Anthropocene*. Kiadta online a Cambridge University Press: 2023. augusztus 18.
<https://doi.org/10.1017/9781009282185>
- Osnes, Beth. 2013. *Theatre for Women's Participation in Sustainable Development*. Hoboken: Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203471296>
- Raddatz, Frank M. 2021. *Das Drama des Anthropozän*. Berlin: Theater der Zeit.
- Serres, Michel. 1995. *The Natural Contract*. Fordította Elizabeth MacArthur és William Paulson. Ann Arbor: University of Michigan Press.
<https://doi.org/10.3998/mpub.9725>
- Stetter, Christian és Johannes Sauer. 2022. "Greenhouse Gas Emissions and Eco-Performance at Farm Level: A Parametric Approach." *Environ Resource Econ* 81: 617–647. Megtekintve 2023. július 7-én.
<https://doi.org/10.1007/s10640-021-00642-1>
- Stibbe, Arran. 2015. *Ecolinguistics: Language, ecology, and the stories we live by*. New York: Routledge.
- Zhou, Wenjuan. 2021. "Ecolinguistics: A half-century overview." *Journal of World Languages* 7/3: 461–486. <https://doi.org/10.1515/jwl-2021-0022>